

Міхалевіч А.Г., Мордас Н.Р.
Пераклад як сродак міжмоўнай камунікацыі

Адной з актуальных праблем сучаснага беларускага мовазнаўства паранейшаму застаюцца пытанні перакладу, паколькі менавіта праз яго ажыццяўляецца абмен навуковай, рэлігійнай, маральна-этычнай і іншай інфармацыяй, наладжваюцца кантакты, рэгулююцца паводзіны індывідаў і груп у грамадстве і г.д. Слова “пераклад” мнагазначнае; у нашым даследаванні пад перакладам разумеем не толькі сам працэс, але і яго вынік – тэкст або выказванне (сінтаксічную канструкцыю), змест якога дакладна ці прыблізна перадаецца рознеўзроўневымі сродкамі некалькіх (пераважна дзвюх) моў. Сёння пераклад стаў аб’ектам даследавання як міжмоўная, міжкультурная камунікатыўная дзейнасць, і таму ў тэорыі перакладу варта вылучыць тэорыі агульную, прыватныя і спецыяльныя. Агульная тэорыя перакладу дае тэарэтычнае абгрунтаванне і вызначае асноўныя паняцці тэорыі прыватных (напрыклад, лінгвістычных) і спецыяльных (напрыклад, розных тыпаў і жанраў). Акрамя таго, неабходна адзначыць складанасць самога працэсу перакладу, і для яго паспяховасці перакладчык павінен выкарыстоўваць звесткі не толькі з граматыкі і лексікалогіі адпаведных моў, але і з такіх навук, як сацыялінгвістыка, псіхалінгвістыка, стылістыка, этнапсіхалогія і інш.

Пры ажыццяўленні перакладу як канала узаемадзеяння культур і моў варта ўлічваць, што пераклад можа быць кантактны, або інтэраперсанальны, што рэалізуецца праз непасрэдныя зносіны людзей, і дыстантны, або інтэртэкстуальны, – на ўзроўні тэксту; адэкватны, ці даслоўны, вольны, мастацкі і – як разнавіднасць – аўтарскі [гл., напрыклад, пра гэта: 1].

Важным метадам перакладу выступае супастаўляльны аналіз, г.зн. аналіз формы і зместу тэксту перакладу ў супастаўленні з формай і зместам арыгінала. У працэсе перакладу ўстанаўліваюцца пэўныя адносіны паміж двума тэкстамі на розных мовах, і для таго, каб перакладзены тэкст стаў найбольш правільным і лагічна абгрунтаваным, варта прыбегнуць да такіх спосабаў перакладу, як пераклад абсалютнымі або адноснымі эквівалентамі, зусім іншымі сродкамі, апісальны і інш. Выбар тых ці іншых сродкаў залежыць ад многіх фактараў, такіх, як:

1) асоба перакладчыка: яго веды, уменні і навыкі, здольнасць зрабіць правільны выбар, улічваючы ўсю сукупнасць лінгвістычных і экстралінгвістычных фактараў;

2) змест, форма, стылёвая і жанравая разнастайнасць тэксту ці іншай адзінкі для перакладу;

3) мэта (або мэты, калі іх некалькі) перакладчыцкай дзейнасці, прызначэнне, сфера выкарыстання перакладзенага тэксту ці іншай адзінкі і інш.

Для тэорыі і практыкі паспяховага перакладу неабходна, сярод іншых фактараў, лінгвістычная аснова, веданне перакладчыкам заканамернасцей, якія існуюць паміж пэўнымі мовамі. Тут варта ўлічваць і тое, з якой мовы на якую (ці якія) робіцца пераклад. У сваім даследаванні мы спыняемся на перакладзе з рускай мовы на беларускую, паколькі жывём і ўступаем у зносіны ва ўмовах масавых кантактаў рускай і беларускай моў ва ўсіх сферах грамадскага жыцця, афіцыйнага білінгвізму ў нашай краіне. Білінгвізм (двухмоўе) – гэта валоданне дзвюма мовамі і папераменнае карыстанне імі ў залежнасці ад умоў моўных зносін; носьбіты двухмоўя – двухмоўныя індывіды (білінгвы). Існуюць два тыпы суіснавання моў у білінгваў:

1) абедзве мовы утвараюць дзве асобныя сістэмы асацыяцый, якія не маюць паміж сабой ніякага кантакту. У такім выпадку абедзве мовы ўтвараюць дзве аўтаномныя вобласці ў мысленні двухмоўных асоб. Пры гэтым білінгв не можа аўтаматычна пераключацца з адной мовы на іншую, таму пераклад для яго з’яўляецца праблематычным;

2) дзве мовы ўтвараюць у свядомасці толькі адну сістэму асацыяцый, дзе любы элемент мае свой непасрэдны эквівалент у другой мове, у выніку пераклад не з’яўляецца складаным. Менавіта гэты варыянт і з’яўляецца больш спрыяльным для “змешвання” моў.

Паколькі больш прыймальным для нашага грамадства з’яўляецца менавіта другі тып, калі дзве мовы ўтвараюць у свядомасці носьбітаў толькі адну сістэму асацыяцый, дзе любы элемент мае свой непасрэдны эквівалент у другой мове, і таму пераклад не выклікае празмерных цяжкасцей, спынім увагу толькі на адным лінгвістычным узроўні – сінтаксічным.

На сінтаксічным узроўні не сустракаюцца адрозненні ў семантыцы рускамоўных і беларускамоўных адзінак, што звязана з універсальным характарам плана зместу ў сінтаксісе: тут назіраецца агульнасць сінтаксічных адносін і сувязей, асноўных сінтаксічных мадэляў і сінтаксічных пазіцый. Пры падабенстве плана зместу сінтаксічных адзінак у рускай і беларускай мовах даволі значнымі выступаюць разыходжанні ў фармальным аспекце. Пакажам іх на прыкладах сінтаксічных канструкцый, што выкарыстоўваюцца ў прафесійнай дзейнасці педагогаў.

Асабліва выразна згаданыя разыходжанні праяўляюцца ў словазлучэннях з аб’ектнымі і акалічнаснымі семантыка-сінтаксічнымі адносінамі паміж кампанентамі. Своеасабліва сць роднасных моў у перадачы аб’ектнага значэння можа датычыцца як беспрыназоўнікавых, так і прыназоўнікавых словазлучэнняў і заключаецца ў наступным:

1) у кожнай з моў ёсць сінанімічныя рады з неаднолькавай колькасцю членаў рада або з адрозненнямі ў іх форме: *забыць дыягноз / забыць о диагнозе / забыць про диагноз* (разм.) – *забыць дыягназ / забыць на (пра) дыягназ; речевые нарушения младших школьников / речевые нарушения у младших школьников – маўленчыя парушэнні малодшых школьнікаў / маўленчыя парушэнні ў малодшых школьнікаў*;

2) дзеясловы *выбачаць (прабачыць), дараваць, дзякаваць (аддзякаваць, падзякаваць)* у беларускай мове ўтвараюць словазлучэнні з давальным

склонам (*не заўсёды варта дараваць малодшаму школьніку за падман*); у рускай – з вінавальным (*не всегда следует простить младшего школьника за обман*);

3) дзеясловы *дзівіцца, жартаваць, кпіць, насміхацца, падсмейвацца, рагатаць, смяцца, цешыцца* ў беларускай мове ўтвараюць словазлучэнні з родным склонам і прыназоўнікам з (*нельга кпіць з хворага дзіцяці*); у рускай – з творным і прыназоўнікам *над*(*нельзя издеваться над больным ребенком*);

4) дзеясловы і аддзеяслоўныя назоўнікі са значэннем *жалю, смутку, тугі* ў беларускай мове ўтвараюць словазлучэнні з месным склонам і прыназоўнікам *на* (*сумаваць на Радзіме*); у рускай – з месным склонам і прыназоўнікам *о, об* (*грустит о Родине*);

Блізкасць рускай і беларускай моў назіраецца ў падобнай семантыцы словазлучэнняў з акалічнаснымі прасторавымі адносінамі і іх адценнямі (месца знаходжання прадмета, напрамку руху і інш.). Адрозненні ў выражэнні прасторавага значэння ў межах словазлучэння зводзяцца да наступнага:

1) у беларускай мове ёсць невытворныя і вытворныя прыназоўнікі, якія не суадносяцца з рускім эквівалентам (напрыклад: *абапал, паабапал, паўз, праз, поруч, усцяж*). Аналагічныя, не суаднесеныя з беларускамоўным формальным эквівалентам, ужываюцца і ў рускай мове (напрыклад: *навстречу к, позади, поперек, следом за*);

2) беларускія і рускія словазлучэнні могуць адрознівацца прыназоўнікава-склонавай формай залежнага слова: *рыхтавацца да заняткаў на прапанаваным матэрыяле – готовится к занятиям по предложенному материалу*.

Выяўляецца адметнасць беларускай і рускай моў таксама ў словазлучэннях з акалічнаснымі часавымі адносінамі:

1) у кожнай мове ёсць свае сродкі перадачы згаданых адносін: *а, напроці, пад час, праз, у часе, у часы – в течение, в продолжение* (*варта актуалізаваць інавацыі ў педагагічнай дзейнасці на працягу ўсяго перыяду навучання – следует актуализировать инновации в педагогической деятельности на протяжении всего периода обучения*);

2) у некаторых выпадках беларускамоўныя словазлучэнні маюць іншую склонавую форму залежнага кампанента пры аналагічным прыназоўніку: *неабходны прадмет можа замяшчацца іншым, падобным па функцыянальных якасцях – необходимый предмет может замещаться другим, сходным по функциональным качествам*.

У рускай і беларускай мовах нярэдка сустракаюцца словазлучэнні з акалічнаснымі прычыннымі адносінамі паміж кампанентамі, паказчыкамі якіх выступаюць спецыфічныя прыназоўнікі: беларускамоўныя *дзеля, з выпадку, з нагоды, з прычыны, праз* і інш., у рускай мове – *ввиду, вследствие, из-за, по поводу, под предлогом, по случаю*.

У беларускіх і рускіх словазлучэннях з акалічнаснымі мэтавымі адносінамі паміж кампанентамі асноўная роля належыць дзеяслову, які звязваецца з залежным словам падобнымі прыназоўнікамі *для, з, на, пад*,

пра, у, у мэтах— для, с, на, по, в, про, под, в целях. Напрыклад: *наведваць дадатковыя заняткі для (дзеля, з мэтай) азнаямлення -- посещать дополнительные занятия для (ради, с целью) ознакомления*. Дзеясловы са значэннем руху, а таксама дзеясловы волевыяўлення пры абазначэнні мэты дзеяння ўтвараюць у беларускай мове словазлучэнні з вінавальным склонам назоўніка і прыназоўнікаў *на, у, прычым апошні ўжываецца ў спалучэнні са словамі грыбы, рыба, ягады*, а таксама назвамі ягад і грыбоў. У рускай мове ў такіх выпадках ўжываецца канструкцыя з назоўнікам у творным склоне і прыназоўнікам *за*. У роднасных мовах ужываюцца спецыфічныя словазлучэнні з сэнсавымі адносінамі спосабу дзеяння, меры і ступені паміж галоўным і залежным словамі; такія словазлучэнні часцей за ўсё адрозніваюцца прыназоўнікамі. Напрыклад: *адлюстравіць скрозь (праз, цераз) прызму поглядаў – отобразить сквозь (через) призму взглядов; гаварыць у час заняткаў на поўны голас – говорить во время занятий во весь голос* і г.д.

Такім чынам, пераклад – гэта сродак забяспечыць магчымасць зносін (камунікацыі) паміж людзьмі, што гавораць на розных мовах. Таму для тэорыі перакладу асаблівае значэнне маюць як лінгвістычныя звесткі, так і звесткі з іншых навук, а таксама дадзеныя аб асаблівасцях арганізацыі арыгінала і перакладзенага тэксту ці іншай адзінкі на ўзроўні як моўным (поўным і частковым, лінейным і нелінейным), так і пазамоўным (культурным і сацыякультурным).

Літаратура

1. Дзянісава, Н.В. Аўтарскі пераклад. Праблема аўтарскага перакладу прозы ў беларускай літаратуры XX стагоддзя: манаграфія / Н.В.Дзянісава. – Мінск: Бел. выд. Тав-а “Хата”, 2002. – 100с.